



การพัฒนาภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านของผู้สูงอายุเพื่อเข้าสู่มาตรฐาน ผลิตภัณฑ์ชุมชน ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย

จิราพร มะโนวัง^{a*} และวาสนา เสภา^b

Development of the Traditional Handicrafts Wisdom of the Elderly to Enter to the Standard of Wiang Nuea Sub-District, Wiangchai District, Chiang Rai Province

Jiraporn Manowang^{a*} and Wasana Sepha^b

^aสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ สำนักวิชาสังคมศาสตร์ ศูนย์วิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย จังหวัดเชียงราย 57100

^bสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ สำนักวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย จังหวัดเชียงราย 57100

^aHome Economics Program, School of Social Sciences, Local Product Development and Research Center

Chiang Rai Rajabhat University, Muang District, Chiang Rai 57100, Thailand

^bHome Economics Program, School of Social Sciences, Chiang Rai Rajabhat University

Muang District, Chiang Rai 57100, Thailand

*Corresponding author. E-Mail address: g.jiraporn1@gmail.com

Received: 4 June 2019; Revised: 2 August 2019; Accepted: 9 August 2019

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านของผู้สูงอายุ เพื่อเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปฏิบัติการ ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ ผู้สูงอายุ ผู้มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน และครูภูมิปัญญาที่มีส่วนร่วมในขั้นตอนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และผู้นำชุมชน จำนวน 20 คน ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบไปด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง การจัดเวที การออกแบบผลิตภัณฑ์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ และวิเคราะห์เนื้อหา สรุปผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานของผู้สูงอายุสืบทอดการจักสานจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น มีอุปกรณ์ในการผลิตผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่ไม่ยุ่งยาก ประกอบด้วย มีด เครื่องเรียด ไม้ไผ่ (ไม้บง ไม้ป้อลูน ไม้ซาง) ทำเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน และประกอบพิธีต่าง ๆ ตามวัฒนธรรมของชาวล้านนา ได้แก่ สะลอม ตะกร้า กล้องใส่กระดาษทิชชู พาน บายศรี ตุง โคมแขวน ผ้าฉลุ และยังเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้เสริมให้กับผู้สูงอายุโดยนำไปจำหน่ายในราคาที่ไม่แพง
2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาหัตถกรรมเครื่องจักสานของผู้สูงอายุตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มผู้สูงอายุ ครูภูมิปัญญา และผู้นำชุมชน วิเคราะห์ คัดสรรผลิตภัณฑ์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อหาแนวทางในการพัฒนา รวมทั้งสำรวจความต้องการของตลาด จากนั้นพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบ เพื่อเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ได้แก่ 1) ผลิตภัณฑ์ขันโตกไม้ไผ่ เป็นการจักสานด้วยไม้ไผ่ พื้นของในโตกสานด้วยไม้ไผ่เป็นลายสองปูเป็นพื้น ทำขอบล่างขอบบนด้วยเส้นไม้ไผ่ ขาหรือตีนใช้ไม้ไผ่ตัดตั้งขึ้นลง แล้วยึดด้วยหวายให้มั่นคง 2) แจกันดอกไม้จากไม้ไผ่และเศษเส้นตอก และ 3) ดอกไม้จากไม้ไผ่ ประดิษฐ์เป็นเส้นที่ใช้ในการเปิดพิธีเนื่องในโอกาสต่าง ๆ และผลิตภัณฑ์วางจำหน่ายร้านค้าในชุมชน ที่ทำการกลุ่มผู้สูงอายุ สำหรับรองรับผู้ที่สนใจและคณะศึกษาดูงาน ทำให้ผู้สูงอายุมีอาชีพ และมีรายได้เพิ่มขึ้น

คำสำคัญ: ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้สูงอายุ มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

Abstract

The objective of this research was to study the wisdom and develop the traditional handicrafts of the elderly to enter to the standard of Wiang Nuea Sub-District, Wiangchai District, Chiang Rai Province. It was the qualitative and action research. The data was completed by using a purposive sampling technique from the elderly, experts in basket weaving, professional teachers participating in product development and 20 community leaders. The research instruments consisted of an in-depth interview form, participatory behavior observation form, a semi-structured interview form, forum, product design, product development using qualitative data analysis, and content analysis. The research was summarized based on the objectives as follows:



1. The traditional handicraft wisdom of the elderly was inherited from the ancestors from generation to generation. The tools were simple and they consisted of knife, “Krueng Ried” (a kind of tool for making a piece of bamboo equal), bamboo (Mai bong, Mai Porloon, Mai Sang). The handicrafts were used for Kitchen utensils and for ceremonies of Lanna culture such as “Chalom” (a round bamboo basket), baskets, toilet paper box, Baisri tray, Lanna Flag, handmade chandelier. These products also generated extra income for the elderly.

2. Regarding to the product development from the elderly’s wisdom of Wiang Nuea Sub-District, Wiangchai District, Chiang Rai Province, the research was conducted with the elderly group, professional teachers and the community leaders in terms of analyzing, selecting the products and sharing opinions with the experts for product development suggestions, including doing market demand survey and developing the best practice products to enter to the community product standard. The developed product models were: 1) Khan-Tok; a kind of wooden utensil in northern Thailand and the surface of bamboo is grown in denim and the bottom edge on a line with bamboo strips. The tray’s legs were bent down firmly fastened with rattan; 2) Flower vase; it was made with bamboo and pieces of bamboo strips; and 3) Bamboo Flowers; they were used as the decoration in opening the ceremonies. All these products were distributed in the community shops and the elderly center for serving the field trip study groups.

Keywords: Handicraft Products, Traditional Wisdom, Elderly, Community Standard

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเรื่องเกี่ยวกับองค์ความรู้หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตในสังคมและในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในตัวบุคคลและธรรมชาติมาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในแนวทางที่สอดคล้องกับธรรมชาติและวิถีชาวบ้าน (Tantayanubutr, 2008, p. 6)

งานหัตถกรรมเป็นการประดิษฐ์สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มีคุณค่าจากภูมิปัญญาโดยใช้วัสดุธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนของตนและพัฒนาเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของชุมชนต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคของประเทศ การพัฒนาสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อผู้ผลิตในแต่ละท้องถิ่นที่จะต้องแสดงออกถึงคุณค่าของงานหัตถกรรมเหล่านั้นอย่างชัดเจน แสดงถึงภูมิปัญญาความเป็นอัตลักษณ์ และศิลปวัฒนธรรมของงานหัตถกรรมในท้องถิ่นนั้นและตอบสนองต่อความต้องการ ความพึงพอใจของผู้บริโภค (Patcharametha, 2016)

แนวทางการพัฒนาสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ให้เกิดความยั่งยืนและยังคงอยู่ต่อไปได้นั้น จำเป็นที่จะต้องสร้างสรรค์ผลงานหัตถกรรมให้เกิดคุณค่าพื้นฐาน 4 ประการ ได้แก่ คุณค่าของความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity Values) คุณค่าของวัสดุและกรรมวิธีการผลิต (Material and Process Values) คุณค่าทางความงาม (Aesthetic Values) และคุณค่าทางประโยชน์ใช้สอย (Functional Values) ซึ่งองค์ประกอบพื้นฐานดังกล่าว จะเป็นกรอบในการสร้างสรรค์ผลงานหัตถกรรมในแต่ละชุมชน ซึ่งจะแฝงไว้ด้วยความเป็นอัตลักษณ์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น และสามารถนำไปประยุกต์ต่อยอดในการพัฒนาสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงในอนาคตต่อไป (Patcharametha, 2016)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมถึงงานหัตถกรรมเครื่องจักสานที่เกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นจะเป็นสิ่งที่สร้างความแตกต่างได้ นับได้ว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนแนวคิดวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี และในขณะเดียวกัน ก็สร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลิตภัณฑ์ด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานของผู้สูงอายุ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าและที่สำคัญ คือ ป่าไผ่ ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญในการผลิตเครื่องจักสาน ผสมผสานกับเอกลักษณ์ของพื้นเมืองล้านนา ทำให้งานจักสานของตำบลเวียงเหนือมีความโดดเด่นและสวยงามยิ่ง เครื่องจักสานนอกจากจะใช้เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการดำรงชีพแล้ว ปัจจุบันยังถูกนำมาประยุกต์ใช้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น ทำเครื่องเรือน เฟอร์นิเจอร์ ตะกร้า ของตกแต่งบ้านจากเครื่องจักสาน รวมถึงดัดแปลงการสาน การจักไปสู่ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ อีกมากมาย โดยปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนกลายเป็น

มาเป็นผลิตเพื่อจำหน่าย โดยในปัจจุบันได้มีผู้ประกอบการ กลุ่มธุรกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน ฯลฯ เป็นผู้ผลิตและสร้างสรรค์งานเครื่องจักสาน และแปรรูปผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานออกมาอย่างต่อเนื่องเพื่อจำหน่าย ทั้งในประเทศ และสามารถส่งออกไปยังต่างประเทศได้อีกด้วย

เครื่องจักสาน นับว่าเป็นงานหัตถกรรมท้องถิ่นที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่โบราณ เนื่องจากชีวิตความเป็นอยู่ในแบบสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติจำเป็นต้องใช้อุปกรณ์เครื่องมือในการดำรงชีพ เช่น อุปกรณ์ห่อหุ้มอาหาร น้ำ หรืออุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำเพื่อนำมาเป็นอาหารในการดำรงชีพ ฯลฯ ซึ่งเกิดจากการนำเอาไม้ไผ่มาสานหรือขัดให้เกิดเป็นภาชนะในการห่อหุ้มเพื่อใช้ในสถานการณ์ต่างกันไป (Manowang, Sapa, & Lahuna, 2017)

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญการศึกษาภูมิปัญญาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านของผู้สูงอายุเพื่อเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรม ที่จะเลือนหายไปจากชุมชนที่ยังไม่มีใครสืบทอดขั้นตอน กระบวนการผลิตให้คงอยู่จากรุ่นสู่รุ่น และยังเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีทั่วไปตามท้องตลาด ไม่มีการพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัย แปลกใหม่ พร้อมทั้งผู้สูงอายุมีความต้องการที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ สามารถพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาระดับเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรองรับการท่องเที่ยว ทำให้ผู้สูงอายุมีอาชีพ มีรายได้เพิ่มขึ้น และนำไปเผยแพร่แก่ผู้สนใจต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านของผู้สูงอายุ ในตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย
2. พัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านของผู้สูงอายุ ในตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย เพื่อเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน



กรอบแนวคิดการวิจัย



รูปที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ดำเนินการลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้าน ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาเครื่องจักสาน โดยลักษณะการเก็บข้อมูลเน้นการพูดคุยแบบเป็นกันเองชวนสนทนาและเป็นธรรมชาติ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วม ในการให้ข้อมูลตามประเด็นคำถามที่กำหนดไว้ การจัดเวทีการออกแบบผลิตภัณฑ์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ พร้อมทั้งร่วมกับกลุ่มผู้สูงอายุ ครูภูมิปัญญา ผู้นำชุมชนร่วมกันวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน รวมทั้งความต้องการของตลาด และคัดสรรผลิตภัณฑ์การเพิ่มมูลค่าสำหรับผลิตภัณฑ์ได้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ผู้สูงอายุ ผู้ที่มีภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้าน ผู้สูงอายุ ผู้มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ครูภูมิปัญญา ผู้นำชุมชน ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย อายุ 60 ปี ขึ้นไป จำนวน 75 คน

กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ได้แก่ ผู้สูงอายุ อายุ 60 ปี ขึ้นไป ทั้งชายและหญิง ผู้มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ครัวภูมิปัญญา ผู้นำชุมชน จำนวน 20 คน

เครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยได้ออกแบบเครื่องมือการวิจัย โดยเน้นกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญผลิตผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้าน ขั้นตอน กระบวนการทำเครื่องจักสาน
2. แบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วม ใช้ประกอบการสังเกตพฤติกรรมการทำงานของกลุ่มตัวอย่างโดยที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมในการทดลองปฏิบัติด้วยซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ถูกสัมภาษณ์จะรู้ตัวเองพร้อมทั้งสอนกระบวนการให้กับผู้วิจัย
3. แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง เกี่ยวกับเรื่องการทำดำเนินวิถีชีวิต การมีส่วนร่วมในการทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน
4. การจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ได้แก่ ผู้สูงอายุ ผู้มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ครัวภูมิปัญญา ผู้นำชุมชน

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือตามลำดับขั้น ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าจากตำราทางวิชาการ เอกสาร หนังสือ วารสาร บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการออกแบบสัมภาษณ์ ให้มีเนื้อหาสาระครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย
2. นำแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความตรงในด้านเนื้อหา
3. ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบอีกครั้งเพื่อความสมบูรณ์ของเครื่องมือ
4. ทดลองแบบสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้ปรับปรุงแล้วไปทำการทดลองสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพจักสาน ครัวภูมิปัญญา และผู้นำชุมชนในตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย จำนวน 10 คน เพื่อทดสอบความเหมาะสมของเนื้อหาความเข้าใจตรงกันในภาษาที่ใช้สื่อความหมายของเครื่องมือการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับงานหัตถกรรมพื้นบ้านและมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน
2. ทำหนังสือขออนุญาต ถึงประธานผู้สูงอายุ และผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้หัตถกรรมพื้นบ้าน เทศบาลตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการทำวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และขออนุญาตเก็บข้อมูล
3. จัดเวทีชี้แจงวัตถุประสงค์ในการดำเนินการศึกษาภูมิปัญญาและพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้าน เทศบาลตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย



รูปที่ 2 เวทีชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการวิจัย

4. ลงพื้นที่หารือกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องดังรูปที่ 3 และขอความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 20 คน ในการดำเนินการศึกษาภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านของผู้สูงอายุเพื่อเข้าสู่มาตรฐาน ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย



รูปที่ 3 เข้าพบหารือกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

5. ดำเนินการเก็บข้อมูล ดังรูปที่ 4 ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเพื่อให้ได้ชื่อ และที่อยู่ของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 20 คน เข้าพบกลุ่มเป้าหมาย ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้าน และขั้นตอนเทคนิคการผลิต เก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 20 ตุลาคม 2561–31 ธันวาคม 2561 เป็นเวลา 3 เดือน



รูปที่ 4 การลงพื้นที่และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

6. สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างรายบุคคล ณ ที่อยู่ของกลุ่มตัวอย่าง และเวทีชุมชน

7. จัดเวทีย่นย่นความถูกต้องและความครอบคลุมของข้อมูลในประเด็นเกี่ยวกับความเป็นมาของการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้าน ข้อมูลทั่วไปของผลิตภัณฑ์ วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือการจักสาน การผลิต/ขั้นตอนการผลิต และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยเชิญกลุ่มตัวอย่างทั้ง 20 คน เข้าร่วมย่นย่นความถูกต้องของข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง

8. จัดเวทีวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมทั้งความต้องการของตลาด และคัดสรรผลิตภัณฑ์ โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ได้แก่ ผู้สูงอายุ ผู้มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ครูภูมิปัญญา ผู้นำชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากการสัมภาษณ์ การจัดเวที และข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร หนังสือ วารสาร บทความทางวิชาการ

ผลการศึกษา

การวิจัย การศึกษาภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านของผู้สูงอายุเพื่อเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านของผู้สูงอายุ และพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านของผู้สูงอายุเพื่อเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ในอำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย โดยเก็บข้อมูลจากผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านของผู้สูงอายุ ในอำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย

1) บริบทชุมชนวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์แบบเชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ซึ่งตำบลเวียงเหนือส่วนใหญ่เป็นวิถีชีวิตแบบล้านนา และอีสานมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน วัดเป็น ศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน มีผู้นำเป็นบุคคลที่ได้รับความยกย่องและนับถือจากชาวบ้าน การประกอบอาชีพดั้งเดิม คือ การทำนา ทำไร่ ทำสวน และการทำจักสาน สมาชิกในครัวเรือนได้รับการถ่ายทอดฝีมือการจักสานจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ก่อให้เกิดรายได้ให้กับลูกหลานผู้สืบทอดศิลปหัตถกรรมจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และกิจกรรมที่สำคัญของผู้สูงอายุที่จะต้องทำทุกปี คือ พิธีไหว้ครู โดยที่ผู้สูงอายุช่วยกันประดิษฐ์ พานไหว้ครู เพื่อขอเป็นศิษย์ ของวิทยาลัยผู้สูงอายุตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย



รูปที่ 5 ขบวนพานไหว้ครูของผู้สูงอายุ
ที่มา: Elderly College, 2018



รูปที่ 6 การฟ้อนเล็บของผู้สูงอายุ
ที่มา: Elderly College, 2018

2) ภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมพื้นบ้านที่ครูภูมิปัญญาได้ดำเนินการในปัจจุบัน ได้แก่ ชะลอม ตะกร้า กล่องใส่ กระดาษทิชชู พาน บายศรี ตุ๊กตา โคมแขวน ผ้าคลุม จากภูมิปัญญาดังกล่าว ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ พบว่า นายหวิง สันแก้ว อายุ 68 ปี หมู่ที่ 6 บ้านเวียงเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย มีอาชีพหลักเป็นของตนเอง คือ การทำนา นอกเหนือจากอาชีพหลักยามว่างจะผลิตผลิตภัณฑ์ตะกร้า ชะลอม ประสบการณ์ในการทำผลิตภัณฑ์ประมาณ 10 ปี เรียนรู้กระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับการจักสานมาจากเพื่อนบ้าน ผลิตภัณฑ์แต่ละชิ้นจะผลิตตามความต้องการหลังจากการทำนา การนำไม้ไผ่มาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ไม้ไผ่มาจากทุ่งนา ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจำหน่าย ได้แก่ ตะกร้า ราคา 30 บาท ชะลอมอยู่ที่ขนาดโดยแบ่งขนาดเล็ก ราคา 15 บาท ขนาดกลาง ราคา 20 บาท และขนาดใหญ่ ราคา 25 บาท ในการผลิตเครื่องจักสานไม้ไผ่ ท่านเล่าให้ฟังว่า

“...หมู่บ้านของเขาเป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์ ไม้ไผ่ดีนำมาจักสานเขาก่อเอามาจากทุ่งนาในชุมชนของบ้านเขา บำบัดได้ไปเขาะซื้อ ก่อประหยัดต้นทุนไป...” (นายหวิง สันแก้ว สัมภาษณ์เมื่อ 25 ธันวาคม 2562)



รูปที่ 7 นายสมคิด มูลวงศ์ และนายหวิง สันแก้ว



รูปที่ 8 ตะกร้า

นางยวง ปันโย อายุ 64 ปี หมู่ที่ 6 บ้านเวียงเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ชื่นชอบประดิษฐ์งานทางด้านการตัดตุง ดอกผ้าฉลุ ทำบายศรี โคมแขวน และตะกร้า โดยมีประสบการณ์ในการประดิษฐ์ 30 ปี เรียนรู้ด้วยตนเองจากการที่ไปร่วมงานสำคัญต่าง ๆ ของชุมชนแต่ละพื้นที่ จดจำลักษณะของชิ้นงาน และฝึกปฏิบัติจนตนเองสามารถนำมาประดิษฐ์เองได้ ผลงานแต่ละชิ้นจะทำไว้ใช้ในงานมงคลต่าง ๆ และนำออกมาจัดนิทรรศการเผยแพร่ภายในวิทยาลัยผู้สูงอายุ และนำไปจำหน่ายที่ร้านจินดาพาณิชย์ ท่านเล่าให้ฟังว่า

“....ในชีวิตประจำวัน ยายชอบงานหัตถกรรมมาตั้งแต่เป็นสาว ๆ แล้ว เพราะเป็นงานที่สวยงาม จนแอบดูผลงานที่เป็นนำมาจัดแสดงแล้วเอาไปเลียนแบบดู จนทำได้ทุกวันนี้ ส่วนการจักสานยายก็ชอบจักตอกอีกกลุ่มเป็นเอาไปสาน โดยตั้งใจเครื่องมือในการจักตอกอีกเส้นตอกมีความเรียบ เรียกว่า เครื่องเรียบ....” (นางยวง ปันโย สัมภาษณ์เมื่อ 25 ธันวาคม 2562)

3) ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานที่บ้านของผู้สูงอายุ หมู่ที่ 6 บ้านเวียงเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ผลิตตามตักทอทองเทียว และกลุ่มผู้สนให้ผลิตเพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ตะกร้า ตะกร้า พาน กล้องใส่ทชช ตะกร้า โคม



รูปที่ 9 ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสาน

4) กระบวนการผลิตหัตถกรรมเครื่องจักสาน

จากการศึกษาข้อมูล พบว่า ส่วนใหญ่จะผลิตงานหัตถกรรมประเภทเครื่องใช้สอยประเภทของประดับตกแต่ง และของที่ระลึก ลักษณะของงานจักสานที่มีลักษณะการนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้วเพื่อความสะดวกในการสาน ลักษณะของการจักโดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิดซึ่งจะมีวิธีการเฉพาะที่แตกต่างกันไป หรือบางครั้งการจักไม้ไผ่จะเรียกว่า “ตอก” ดังรูปที่ 10 ซึ่งการจัก ถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุในการทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานขั้นแรกของการสาน พอสรุปได้ เช่น ชลอม พาน ตะกร้า ดอกไม้ โคม พุ่มดอกบัวไม้ไผ่ แฉกไม้ไผ่ตอกไม้จากเส้นตอก ทางผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์โดยมีวัสดุ อุปกรณ์ที่ไม่ยุ่งยากซึ่งประกอบด้วย มีด เครื่องเรียด ดังรูปที่ 11 ไม้ไผ่ (ไม้บง ไม้ปอลูน ไม้ซาง) ก่อนที่จะนำมาทำเป็นผลิตภัณฑ์จะมีขั้นตอนการเตรียมไม้ไผ่ ดังนี้

การเตรียมไม้ไผ่

เลือกลำต้นที่มีความตรง ลำปล้องยาว ผิวเรียบเป็นมัน หลังจากตัดออกมาจากกอต้องริดเอาตาที่ติดกับปล้องไม้ไผ่ออก เมื่อนำมาใช้งานจึงตัดเอาตามขนาดที่ต้องการมาผ่าออกแล้วนำไปจักเป็นเส้นตอกนำไปตากแดดให้แห้ง

การสาน

หลังจากเตรียมวัสดุดิบในการทำงานจักสานแล้วก็ถึงขั้นลงมือสาน ช่างสานจะต้องรู้ว่า ควรใช้ลายสานแบบใดสำหรับเครื่องจักสานแต่ละชนิด เช่น การสานชลอมใช้ลายตาแหลวหรือเฉลว ถือว่าเป็นลายพื้นฐานในการสาน

ขั้นตอนการจักสาน

วิธีการจักตอก

1. การจักตอกป็น แบ่งไม้ไผ่ออกเป็นชั้น ๆ ตามขนาดที่ต้องการ ใช้มีดจักตอกเอาส่วนในออก (ขัดตอก) จักในส่วนที่เหลือออกเป็นเส้นบาง ๆ แล้วเหลาให้เรียบร้อยตากแดดให้แห้ง

2. การจักตอกตะแคง ใช้วิธีเดียวกันกับการจักตอกป็นเบื้องต้น แต่การจักให้เป็นเส้นตอกจะทำการจักทางผิวเป็นเส้นเล็กกว่าตอกป็น ทำการเหลาให้เรียบร้อยแล้วนำออกตากแดดให้แห้ง

การสาน

การสาน เป็นขั้นตอนที่ยาก และต้องใช้ความละเอียด ความประณีตมากที่สุด เริ่มจากการก่อฐานด้านล่างด้วยเส้นตอกสองชนิด คือ ตอกยืน (ตอก-ตั้ง) ซึ่งจะมีลักษณะคอดตรงกลางต่างจากตอกทั่ว ๆ ไปและตอกนอน (ตอกสาน) ที่มีขนาดกว้างเท่ากันทั้งเส้นตอกปกติ เหตุที่ตอกยืนมีลักษณะพิเศษ เนื่องมาจากเมื่อสานเสร็จจะได้ตะกร้าที่มีฐานเล็กและค่อย ๆ ขยายขึ้นบริเวณปาก

การรมควัน

เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการสานเพื่อเพิ่มความแข็งแรง สวยงาม แก่เครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่ จะเสริมให้เครื่องจักสานเกิดความสวยงาม พร้อมทั้งป้องกันราและแมลง



รูปที่ 10 เส้นตอก



รูปที่ 11 เครื่องเรียด



2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านของผู้สูงอายุเพื่อเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย

จากการศึกษาข้อมูลผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้าน ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มผู้สูงอายุ ครูภูมิปัญญา ผู้นำชุมชนร่วมกันวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ดังรูปที่ 12 วิเคราะห์ คัดสรรผลิตภัณฑ์ การเพิ่มมูลค่าสำหรับผลิตภัณฑ์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อหาแนวทางในการพัฒนา โดยการประมวลสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสาน วิเคราะห์ปัญหาของผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์เปรียบเทียบความเป็นไปได้ในการออกแบบ ออกแบบผลิตภัณฑ์ จัดทำเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบ ทดลองนำไปจำหน่ายตามร้านค้าชุมชน ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ ดังนี้

1) **ผลิตภัณฑ์ชั้นโตกไม้ไผ่** เป็นการจักสานด้วยไม้ไผ่ พื้นของในโตกสานด้วยไม้ไผ่เป็นลายสองปูเป็นพื้น ทำขอบล่างขอบบนด้วยเส้นไม้ไผ่ ขาหรือตีนใช้ไม้ไผ่ดัดงอขึ้นลง แล้วยึดด้วยหวายให้มันคง ในการใช้งานนั้น ใช้เป็นภาชนะที่วางถ้วยอาหารกับข้าว มีใช้กันทั่วไปในภาคเหนือแต่นิยมใช้โตกหวาย ส่วนโตกไม้ไผ่หาได้ยากในพื้นที่ภาคเหนือ เมื่อใส่กับข้าวแล้วยกมาตั้งสมาชิกในครอบครัวหรือแขกที่มานั่งล้อมวงกันกินข้าว นอกจากจะใช้วางถ้วยกับข้าวแล้วยังใช้โตกเป็นภาชนะใส่ข้าวของอย่างอื่นด้วย เช่น ใส่ดอกไม้ธูปเทียนแทนขันดอกก็ได้ ใส่เครื่อง ค่านับเป็นชั้นตั้งก็ได้ ใส่ผลหมากรากไม้ก็ดี ทั้งนี้ ภาชนะที่วางถ้วยกับข้าว นอกจากจะใช้ขันโตกแล้วยังใช้กระดังหรือถาดแบนแทน และเรียกว่าขันเข้า ขันโตก ถ้ายังไม่ได้วางถ้วยอาหารเรียกว่า ขันโตก เมื่อวางถ้วยอาหารแล้วก็มักจะเรียกว่า ขันเข้า หรือสำหรับอาหารพร้อมทั้งส่งเสริมให้กลุ่มผู้สูงอายุใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน และหาแหล่งวัตถุดิบที่มีราคาถูกคุณภาพดี เพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถรองรับผู้ที่มาศึกษาดูงานได้ ทำให้ชุมชนโดยเฉพาะผู้สูงอายุมีรายได้เพิ่มจากผู้มาศึกษาดูงาน



รูปที่ 12 การวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มียุติร่วมกับกลุ่มผู้สูงอายุ



รูปที่ 13 ขันโตกไม้ไผ่ใส่สำหรับอาหาร

2) **แจกันดอกไม้จากไม้ไผ่และเศษเส้นตอก** เป็นการนำเส้นตอกมาสานให้เป็นดอกไม้ในลักษณะเส้นยาว ราคาจำหน่ายดอกละ 15 บาท สามารถนำมาใช้ในการจัดตกแต่งภาชนะต่าง ๆ ได้ จัดตกแต่งสถานที่ หรือนำมาใช้ในการทำเป็นเส้นในการเปิดพิธีงานต่าง ๆ ส่วนเศษของเส้นตอก ดังรูปที่ 14 ที่เป็นขยะทางกลุ่มนำไปทำรังไก่ ทั้งและเผาเป็นมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม ทางผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญเพื่อให้เศษขยะสามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ และเพิ่มมูลค่าของเศษเส้นตอกที่เหลือทิ้ง โดยการนำมาปั่นเป็นก้อนกลมโดยผสมกับกาวลาเท็กซ์เพื่อให้ยึดติดเป็นก้อน



รูปที่ 14 เศษเส้นตอก



รูปที่ 15 แจกันดอกไม้จากไม้ไผ่

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการวิจัยครั้งนี้สามารถนำเสนอการอภิปรายในประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้าน และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านของผู้สูงอายุตำบลเวียงเหนือเพื่อสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ดังนี้

1. ภูมิปัญญาหัตถกรรมเครื่องจักสาน สิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินชีวิตที่ยั่งยืน ได้แก่ ภูมิปัญญา ศักยภาพที่มีอยู่ และองค์ความรู้ในการปฏิบัติงานจริง ไม่สามารถที่จะขาดสิ่งใดได้ ในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุนั้นต้องเริ่มจากภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่นำไปใช้ในการปฏิบัติการจริง พร้อมทั้งศักยภาพในการดำเนินงานจนได้ผลิตภัณฑ์ซึ่งส่วนใหญ่ผู้สูงอายุสืบทอดการจักสานกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน อุปสรรคในการผลิตผลิตภัณฑ์ที่ไม่ยุ่งยากซึ่งประกอบด้วย มีด เครื่องเรียด ไม้ไผ่ (ไม้บง ไม้ปอลุน ไม้ซาง) ผลิตเป็นชิ้นงานเครื่องใช้ในครัวเรือน ได้แก่ ชะลอม ตะกร้า กล่องใส่กระดาษทิชชู พาน บายศรี ตุ๊กตา โคมแขวน ผ้าฉลุ และเหลือจากการนำไปใช้ก็สามารถนำไปจำหน่ายได้ในราคาที่ไม่แพง สอดคล้องกับ Kobayashi (2012) ศึกษาการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานผลิตภัณฑ์จากผักตบชวาของกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านตอมตง ตำบลบ้านตอมอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พบว่า สภาพปัญหาของกลุ่มหัตถกรรมจักสานผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา คือ ขาดการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการจักสานผักตบชวาอย่างครบถ้วน สมบูรณ์ทุกขั้นตอนการผลิต ขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มหัตถกรรมจักสานผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา ทำให้ขาดการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ และเป็นสาเหตุทำให้ผู้ผลิตขาดรายได้และแรงจูงใจในการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น และสอดคล้องกับ Treeaekanukul (2018) ศึกษาศักยภาพชุมชนเพื่อการเป็นพื้นที่พิเศษด้านการท่องเที่ยว เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนจังหวัดเชียงราย พบว่า ด้านหัตถกรรม เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนมีปราชญ์ชุมชนได้นำภูมิปัญญาด้านงานฝีมือ เช่น งานใบตอง การจักสาน การทำตุ๊กตา การแกะสลัก การทำไม้กวาด ที่รังสรรค์ผลงานเป็นที่ประจักษ์ จำหน่ายเป็นสินค้า สร้างอาชีพและรายได้ให้แก่คนในชุมชน

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้านของผู้สูงอายุตำบลเวียงเหนือเพื่อสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนร่วมกันวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมทั้งความต้องการของตลาด และคัดสรรผลิตภัณฑ์ การเพิ่มมูลค่าสำหรับผลิตภัณฑ์ สร้างความเข้มแข็งให้แก่สมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ผลงานที่ทันสมัยขึ้น และเพื่อนำผลิตภัณฑ์เข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ซึ่งผู้สูงอายุยังขาดความชำนาญในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในรูปแบบใหม่ที่ทันสมัย จึงต้องใช้เวลาในการพัฒนา และในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้องมีผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาผลิตภัณฑ์มาวิเคราะห์สังเคราะห์ ชี้แนะเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัย แปลกใหม่ ที่ตรงกับตลาดผู้ซื้อ ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาต้องเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ตามภูมิปัญญาหัตถกรรมเครื่องจักสาน การพัฒนาโดยยึดเอาวัสดุที่นำมาใช้ในการผลิตงานจักสาน คือ ไม้ไผ่ ต้องเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ภายในท้องถิ่นชุมชนหมู่บ้านนั้นเพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิตและสามารถพึ่งตนเองได้โดยมีแนวทางในการพัฒนาโดยคำนึงถึง 1) ความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นโดยไม่ละทิ้งวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมโดยยึดถึงคุณค่าเดิม 2) ประโยชน์ใช้สอยต้อง



คำนึงถึงทรัพยากรของชุมชนและศักยภาพของผู้สูงอายุที่จะต้องมีการพัฒนากันอย่างต่อเนื่อง 3) ผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ผลิตขึ้นต้องมีคุณภาพทางด้านความประณีต เพิ่มเทคนิคให้เกิดความแตกต่างจากผลิตภัณฑ์เดิมหรือรูปทรงเดิม

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่พัฒนา ได้แก่ 1) ผลิตภัณฑ์ขันโตกไม้ไผ่ จำหน่าย ราคาใบละ 699 บาท เป็นการถักสานด้วยไม้ไผ่ พื้นของในโตกสานด้วยไม้ไผ่เป็นลายสองปูเป็นพื้นทำขอบล่างขอบบนด้วยเส้นไม้ไผ่ ขาหรือตีนใช้ไม้ไผ่ดัดงอขึ้นลง แล้วยึดด้วยหวายให้มั่นคง 2) แจกันดอกไม้จากไม้ไผ่และเศษเส้นตอกจำหน่าย ราคาชุดละ 750 บาท และ 3) ดอกไม้จากไม้ไผ่เส้นละ 15 บาท ประดิษฐ์เป็นเส้นที่ใช้ในการเปิดพิธีเนื่องในโอกาสต่าง ๆ นำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อรองรับผู้ที่สนใจมาศึกษาดูงาน ทำให้ชุมชนโดยเฉพาะผู้สูงอายุมีรายได้เพิ่มและมีรายได้ต่อเนื่องทุกเดือน สอดคล้องกับ Kitivong & Ratanasanguanvong (2018) ได้ศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยใช้แนวคิดการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความเข้มแข็งกลุ่มอาชีพสานเข่งปลาทุบ้านสันจกปก จังหวัดพะเยา พบว่า ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทำให้มีรูปแบบการจักสานที่หลากหลาย มูลค่าสูงขึ้น และทันสมัยมากขึ้น โดยการสร้างความเข้มแข็งแก่กลุ่มอาชีพสานเข่งปลาทุบ้านสันจกปก เน้นให้สมาชิกกลุ่มมีอิสระในการสร้างสรรค์งานรูปแบบใหม่ของแต่ละชิ้นงานจักสานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน แล้วสมาชิกยังออกแบบบลวดลายโดยใช้ไม้ตอกที่มีสีสันแตกต่างกัน และเกิดนวัตกรรมภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนาเครื่องจักตอก

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาหัตถกรรมเครื่องจักสานและสิ่งทอในท้องถิ่น

การศึกษาภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ผู้วิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์แบบเชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ส่วนใหญ่เป็นวิถีชีวิตแบบล้านนา และอีสาน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน มีผู้นำเป็นบุคคลที่ได้รับความยกย่องและนับถือจากชาวบ้าน การประกอบอาชีพดั้งเดิม คือ การทำนา ทำไร่ ทำสวน และการทำจักสาน สมาชิกในครัวเรือนได้รับการถ่ายทอดฝีมือการจักสานจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ก่อให้เกิดรายได้ให้กับลูกหลานผู้สืบทอดศิลปหัตถกรรมจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน การผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานมีมากมาย ได้แก่ ชะลอม ตะกร้า กล้องใส่กระดาษขี้ขูด พานบายศรี ตุ๊กตา โคมแขวน ผ้าฉลุ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตและเหลือจากการนำไปใช้ก็สามารถนำไปจำหน่ายได้

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามภูมิปัญญาหัตถกรรมเครื่องจักสานของผู้สูงอายุ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงรายจากการศึกษาข้อมูลผลิตภัณฑ์ ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนร่วมกันวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมทั้งความต้องการของตลาด และคัดสรรผลิตภัณฑ์ การเพิ่มมูลค่าสำหรับผลิตภัณฑ์ ได้แก่

1) ผลิตภัณฑ์ขันโตกไม้ไผ่ เป็นการถักสานด้วยไม้ไผ่ พื้นของในโตกสานด้วยไม้ไผ่เป็นลายสองปูเป็นพื้น ทำขอบล่างขอบบนด้วยเส้นไม้ไผ่ ขาหรือตีนใช้ไม้ไผ่ดัดงอขึ้นลง แล้วยึดด้วยหวายให้มั่นคง ในการใช้งานนั้น ใช้เป็นภาชนะที่วางถ้วยอาหารกับข้าว มีใช้กันทั่วไปในภาคเหนือแต่จะนิยมใช้โตกหวาย ส่วนโตกไม้ไผ่หาได้ยากในพื้นที่ภาคเหนือเมื่อใส่กับข้าวแล้วกมดั่งสมาชิกในครอบครัวหรือแขกที่มาบ้านจะนั่งล้อมวงกินข้าว นอกจากจะใช้วางถ้วยกับข้าวแล้วยังใช้โตกเป็นภาชนะใส่ข้าวของอย่างอื่นด้วย เช่น ใส่ดอกไม้รูปเทียนแทนขันตอก ใส่เครื่องค่านับเป็นขันตอกใส่ผลไม้

2) แจกันดอกไม้จากไม้ไผ่และเศษเส้นตอก เป็นการนำเส้นตอกมาสานให้เป็นดอกไม้ในลักษณะเส้นยาว ราคาจำหน่ายดอกละ 15 บาท สามารถนำมาใช้ในการจัดตกแต่งภาชนะต่าง ๆ ได้ จัดตกแต่งสถานที่ หรือนำมาใช้ในการทำเป็นเส้นในการเปิดพิธีงานต่าง ๆ ส่วนเศษของเส้นตอกที่เป็นขยะทางกลุ่มนำไปทำรังไก่ และทิ้ง เผาเป็นมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เศษขยะสามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ และเพิ่มมูลค่าของเศษเส้นตอกที่เหลือทิ้ง โดยการนำมาปั่นเป็นก้อนกลมโดยผสมกับกาวลาเท็กซ์เพื่อให้ยึดติดเป็นก้อน

3) การประยุกต์ใช้เส้นตอกไม้จากเส้นตอก นำมาประดิษฐ์เป็นเส้นที่ใช้ในการเปิดพิธีเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ส่งเสริมให้ใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถรองรับผู้มาศึกษาดูงานได้ พร้อมทั้งก่อให้เกิดรายได้ต่อเนื่องเป็นประจำ

ข้อเสนอแนะ

1. องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้สูงอายุ และครูภูมิปัญญาทั้งหมดนำมารวบรวมไว้ทำเป็นตำราเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิต กระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน สามารถนำไปใช้ในการเผยแพร่ได้

2. การออกแบบและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ควรมีการนำวัสดุอื่นมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ เพื่อให้มีความทันสมัย แปลกใหม่ ตรงตามความต้องการที่เป็นที่นิยม และนำไปใช้สอย

3. กลุ่มผู้สูงอายุในตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ได้ทำงานร่วมกันทุกวัน ทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานร่วมกัน ทำให้เกิดเป็นรายได้ และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ได้องค์ความรู้ภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านของผู้สูงอายุใน ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงรายที่สามารถนำไปเผยแพร่แก่ชุมชน องค์กร และสถานศึกษา

2. ได้พัฒนางานทางด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ผู้สูงอายุในตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย

3. ส่งเสริมผลิตภัณฑ์ด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานพื้นบ้านของผู้สูงอายุเพื่อเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

References

Elderly College. (2018). *Historical Data Wiang Nua. Wiang Nua Sub-District. Non-Formal Educational Institute for Elderly, Wiang Nua Sub-District, Wiang Chai District, Chiang Rai*. Retrieved from https://vn-academy.blogspot.com/p/blog-page_39.html

Kitiwong, W., & Ratanasanguanvong, K. (2018). Action Research for Empowering the Community-Based Producer Working Group of Basket Weaving in Ban San Chok Pok, Phayao Province through the Concept of Participatory Rural Appraisal. *Area Based Development Research Journal*, 10(4), 306-330.

Kobayashi, S. (2012). Knowledge Management of the Local Wisdom on Hyacinth Wickerwork of Bann Tomdong Housewife Group, Tumbon Baan Tom, Muang District, Phayao Province. *Area Based Development Research Journal*, 4(4), 21-35.

Manowang, J., Sapa, W., & Lahuna, T. (2017). Development of Wicker toward the Community Standard in Dong Mada, Sub-District Mae Lao District, Chiang Rai Province. In *National Conference on Art Research and Creative Work 2017 "Naresuan Research 13th: Research and Innovation Driving Economy and Society", 20-21 July 2016* (pp. 926-936). Phitsanulok, Thailand: Naresuan University.

Patcharametha, T. (2016). Handicraft Products and the Development into the OTOP Products. *Silpakorn University Journal*, 36(1), 67-80. DOI: <https://doi.org/10.14456/sujthai.2016.6>

Tantayanubutr, P. (2008). *Thai Wisdom*. Bangkok: Dhurakij Pundit University.

Treeaekanukul, L. (2018). Potential of Community Capital for Being Tourism Special Economic Zone of Wiang Chiang Saen Municipality, Chiang Rai Province. *Area Based Development Research Journal*, 10(2), 146-159.